

УДК. 37.012

ОКУУ КӨНДҮМДӨРҮН ӨНҮКТҮРҮҮ ОКУТУУНУН САПАТЫН ЖОГОРУЛАТУУНУН ФАКТОРУ КАТАРЫ

*Тургунова Дилрабо Мирзажановна, магистрант
Бабаев Марклен, п.и.к., доцент
BabaevM@mail.ru
Ош мамлекеттик университети,
Ош, Кыргызстан*

Аннотация. Макалада кенже мектеп окуучуларынын окуу көндүмдөрүн калыптандыруусуна түрткү болгон педагогикалык шарттар талданып, сунушталынат. Педагогикалык шарттар окутуу менен тарбиялоонун максат, милдеттерин, мазмунун, усулдары менен уюштуруу түрлөрүн карайт. Ошондуктан «педагогикалык шарт» деген түшүнүктү жалпы максатка жетишүү үчүн тандалган окутуунун мазмунун, методдорун, ыкмаларын тандоо, пландаштыруу жана ишке ашыруу деп түшүнсө болот. Окуу көндүмдөрүнүн өнүгүүсүнө окуучулардын окуп-үйрөнүүсүнүн өзгөчөлүгү негиз катары кызмат кылат. Макалада аныкталган үч педагогикалык шарттын чечмелөөсү сунушталынат: 1) Окутуу процессинде окуучунун маалыматты кабыл алуусунун түрлөрүн эске алуу. 2) Окуунун формаларынын ар түрдүүлүгүн колдонуу. 3) «Окуганга чейин-окуу учурунда-окугандан кийин» методикалык концепциясы боюнча иштөө.

Түйүндүү сөздөр: өспүрүм курак, окуу көндүмдөрү, педагогикалык шарттар, калыптандыруу, ата-энелердин катышуусу, маалыматты кабыл алуунун түрлөрү: көрүү (визуалдуу), угуу (вербалдуу), кыймыл (кинестетикалык), логика, окуунун формаларынын ар түрдүүлүгү: үлгүлүү, биргелешип, башкарып жана өз алдынча окуу.

РАЗВИТИЕ УЧЕБНЫХ НАВЫКОВ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

*Тургунова Дильрабо Мирзажановна, магистрант
Бабаев Марклен, к.п.н., доцент
BabaevM@mail.ru
Ошский государственный университет,
Ош, Кыргызстан*

Аннотация. В статье предлагается анализ педагогических условий, способствующих формированию навыков чтения учащихся подросткового возраста. Педагогические условия рассматривают цели, задачи, содержание, методы и виды организации процесса обучения

и воспитания. Поэтому понятие «педагогическое условие» можно понимать как выбор содержания, методов и приемов обучения, их планирование и реализация. В статье раскрывается содержание предложенных трех педагогических условий: учет разных видов восприятия информации учащихся в процессе обучения; применение разных форм чтения, внедрение методической концепции «до чтения - во время чтения - после чтения».

Ключевые слова: подростковый возраст, навыки чтения, педагогические условия, формирование, участие родителей, виды восприятия информации: зрение (визуальная), слышать (вербальная), движение (кинестическая), аналитическая (логика), разнообразие форм чтения: образцовое, совместное, управляемое и самостоятельное чтение.

DEVELOPMENT OF LEARNING SKILLS AS A FACTOR OF INCREASING THE QUALITY OF EDUCATION

*Turgunova Dilrabo Mirzazhanovna, undergraduate
Babaev Marklen, Ph.D., Associate Professor
BabaevM@mail.ru
Osh State University,
Osh, Kyrgyzstan*

Abstract. *The article offers an analysis of pedagogical conditions that contribute to the formation of reading skills of adolescent students. Pedagogical conditions consider goals, objectives, content, methods and types of organization of the process of training and education. Therefore, the concept of “pedagogical condition” can be understood as the choice of content, methods and techniques of teaching, their planning and implementation. The article reveals the content of the proposed three pedagogical conditions: 1) Accounting for different types of perception of student information in the learning process. 2) The use of different forms of reading. 3) Implementation of the methodological concept “Before reading - while reading - after reading”.*

Key words: *adolescence, reading skills, pedagogical conditions, parenting, parental involvement, types of information perception: to see (visual), to hear (verbal), to move (kinesthetic), analytical (logic), a variety of forms of reading: exemplary, collaborative, guided and independent reading.*

Киришүү. Окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү – заманбап билим берүүнүн бирден бир негизги көйгөйү. Окуу жана сабаттуулуктун деңгээли тыгыз байланышта, себеби сабаттуулук окуу үчүн керек, ал эми окуу сабаттуулукту өнүктүрөт. Изилдөөлөрдүн талдоосу Кыргызстан сабаттуулуктун деңгээли боюнча өнүккөн өлкөлөрдүн арасынан артта калганын күбөлөндүрөт. Мисалы, 6 жаштагы балдардын сабаттуулуктун эң бийик деңгээли Канадада – 32%, Россияда – 14% (2003), 10 жаштагы балдардын сабаттуулуктун эң бийик деңгээли Англияда – 24%, Россияда – 8% (2003), Кыргызстанда көпчүлүк

окуучулардын билим деңгээли мамлекеттик билим берүү стандартынын талабына жооп бербейт [6, 2-б.].

Ар бир адамдын окуу көндүмүнүн калыптануу деңгээли окуунун төрт өзөктүү факторунун биргелешкен таасири менен аныкталат: дайыма окууга муктаждыгынын калыптанышы, маалыматтын жеткиликтүүлүгү, китептердин жеткиликтүүлүгү, мазмундун жеткиликтүүлүгү.

Материалды изилдөө методдору. Көптөгөн өнүккөн өлкөлөрдө сабаттуулук жана окуу көндүмүн өнүктүрүү боюнча комплексттик улуттук программалар бар. Мындай программалар көпчүлүк калк активдүү окурмандардын курамына кошулушуна түрткү берет. Окуу жана сабаттуулукту өнүктүрүү – бул педагогикалык гана көйгөй эмес, бул маанилүү долбоор жана жалпы мамлекеттин милдети.

Заманбап билим берүү окуу көндүмүн басма сөз текстин окуунун автоматташтырылган билгичтиги катары түшүнөт, бул кабыл алынган чыгарманын (маалыматтын) идеясын андап-түшүнүүнү жана окулганга өз мамилесин калыптандырууну билдирет. Өз кезегинде, мындай окурмандык ишмердүүлүк тексттин үстүнөн окуганга чейин, окуу процессинде жана окугандан кийин ой жүгүртүү билгичтигине ээ болушун болжолдойт. Дал ушул мыкты окуу көндүмүнө негизделген «олуттуу окуу» баланы маданий салт менен тааныштыруунун, окуу дүйнөсүнө сүңгүп кирүүнүн жана анын инсандыгын өнүктүрүүнүн каражаты болуп калат. Ошол эле учурда, окуу көндүмү – башталгыч мектепте дагы, орто мектепте дагы ийгиликтүү окуунун ачкычы экендигин, ошондой эле заманбап адам туш болуп жаткан кубаттуу маалымат агымында багыт алуунун ишенимдүү каражаты экендигин унутпоо керек. Өлкөдөгү социалдык-экономикалык кырдаалдын өзгөрүшүнө байланыштуу коомго жаңы билимге ээ болуп, аны ар кандай ишмердүүлүктө колдоно алган адам керек.

Жыйынтыктар жана талкуулар. Окуу – бул билимдин булагы, баланын таанып-билүү жана сүйлөө жөндөмдүүлүктөрүн, ошондой эле чыгармачыл күчүн өркүндөтүү жолу. Окуу – баланын адеп-ахлактык жана эстетикалык тарбиялоонун жана өнүктүрүүнүн күчтүү каражаты. Окуу билгичтиктери жана көндүмдөрү акыл-эс ишмердүүлүгүнүн түрү катары жана өзүн-өзү өнүктүрүүнүн жана өзүн-өзү тарбиялоонун каражаты катары да калыптанат. Окуучулардын ийгиликтүү окуусу окуу көндүмүнөн көз каранды.

Калыптанбаган окуу көндүмү бардык сабактар боюнча ийгиликтүү

окууга тоскоол болот, анткени окуу – жалпы окуп-үйрөнүү көндүмү. Ар кандай мамилелерди колдонсо дагы, көпчүлүгүндө мугалим менен ата-энеге балага окугандарын түшүнүүгө үйрөтүү, окууга болгон туруктуу кызыгуусун жана өз алдынча окууга болгон муктаждыгын калыптандыруу өтө кыйынга турат. Ал эми чечилбеген көйгөй – бул мектептеги ийгиликсиздикке жана жалпы эле ийгиликсиздикке түз жол. Мектептин, өзгөчө башталгыч мектептин эң маанилүү милдеттеринин бири – кийинки бардык билим берүүнүн фундаменти жана негизинен гуманитардык циклдин предметтерин өздөштүрүү мүмкүнчүлүгү болуп саналган ар бир окуучуда толук кандуу жана кылдат өздөштүрүлгөн окуу көндүмүн калыптандыруу.

Эми көндүм деген эмне экендигин тереңирээк карап көрөлү. Билгичтиктер менен көндүмдөр бири-бири менен өз ара байланышта, педагогикада аларды айырмалоо адатка айланган. Бирок окумуштуулар алардын мамилелери жөнүндө бир пикирге келишкен жок. Ар бир түшүнүктүн аныктамасына кайрылалы. Билгичтик – бул аң-сезимдүү аткарылган аракет. Көндүм – бул автоматизмге чейин жеткирген аракет, билгичтиктин жогорку даражасы [2].

Ушундан улам аны өздөштүрүүдө жогорку деңгээлге жеткирилген окуу билгичтиги акырындык менен окуу көндүмүнө өтөт деген жыйынтык чыгарса болот. «Көндүм – бул узак убакыт бою уюштурулган көнүгүүлөрдүн натыйжасында иштелип чыккан автоматташтырылган аракеттер», – деп белгилейт М.Р. Львов [5, 13-б.]. «Окуу көндүмү» термини менен катар «окуу техникасы» деген түшүнүк колдонулат. Окуу техникасы – бул окуу ыкмасы, темпи жана анын тууралыгы. Окуу техникасы жана түшүнүү окуу процессинин эки тарабы катары каралат. Техника – бул окуганын түшүнүүнүн ажырагыс бөлүгү. Ал эми окуунун негизги максаты болуп түшүнүү эсептелет, – деп жазат Т.Г. Егоров [3, 12-б.].

Окуу көндүмүнө төмөнкүдөй 4 компонент кирет: туура окуу, шар окуу, түшүнүп (аң-сезимдүү) окуу, көркөм окуу. Бул компоненттердин арасында алдыңкы орунда түшүнүп (аң сезимдүү) окуу турат. Түшүнүп (аң-сезимдүү) окуу – автордун ниетин аңдап түшүнүү, ушул идеяны жүзөгө ашыруучу көркөм каражаттарды түшүнүү; окуган нерсеге болгон өз мамиленди түшүнүү деп чечмеленет. Түшүнүп (аңсезимдүү) окуу зарыл турмуштук тажрыйбадан, сөздөрдүн лексикалык маанисин түшүнүүдөн, алардын шайкештигинен жана бир катар шарттардан көз каранды. Түшүнүп (аң-сезимдүү) окуу тилдин ар бир бирдигинин: сөздөрдүн, сөз айкаштарынын, сүйлөмдөрдүн маанисин түшүнүү

менен тыгыз байланыштуу. Текстти түшүнүү окуучулардын окуу техникасын өздөштүргөндүгүн жана учурдагы окуу процесси кыйынчылыксыз өтөт деп болжолдойт [3, 12-б.].

Окуучулар текстти түшүнүп (аң-сезимдүү) окушу үчүн, талдоо мазмун жана көркөм каражаттар тарабынан жүргүзүлөт. Ошентип, түшүнүп (аңсезимдүү) окуунун эң негизги шарты – анын мазмунун түшүнүү [1].

Туура окуу – бул окулган нерсенин маанисине таасир этүүчү катасыз окууну билдирет. Туура окууну калыптандыруу эки багытта жүрөт:

1-багыт: көрүү (визуалдык) кабыл алууну өркүндөтүүгө, дем алууну жөнгө салууга жана артикуляциялык аппаратты өнүктүрүүгө багытталган белгилүү бир машыгуу көнүгүүлөрүн пайдалануу;

2-багыт: көркөм чыгармаларды окуп-үйрөнүүдө көп жолу кайталап окуу принцибин колдонуу.

Бул окуу компоненттеринин бардыгы бири-бирине байланыштуу жана бири-биринен көз каранды. Ошентип, окуучуну окуганга үйрөтүү процесси окуу көндүмүнүн бардык төрт компонентинин үстүнөн бир мезгилде иштөөнү эске алуу менен, ушул компоненттердин бардыгын комплекстүү жана тыгыз өз ара байланышта калыптандыруу менен, курулушу керек. Окуганга үйрөтүүнүн негизги милдети – балдарда бул көндүмдөрдү калыптандыруу.

Окууга үйрөнүү процесси шар окууну, муун боюнча окуй билүүнү калыптандыруудан башталат. Андан соң толук сөздөр менен окуу жүрөт. Окуу процессинин динамикасына байкоо жүргүзүү төмөнкү жыйынтык чыгарууга мүмкүндүк берет: шар окуу канчалык жогору болсо, окуганын түшүнүү ошончолук жакшы болот, башкача айтканда, тууралыкты шарттоочу аң-сезимдүү окуу. Ушул үч сапаттын негизинде окуу көндүмүн түзгөн чынжырдын эң татаал звеносу катары көркөм окуу калыптанат.

Окуу көндүмүн калыптандыруу процессин башкаруу төмөнкү шарттарды аткарууда мүмкүн болот:

– бул көндүмдү калыптандырууда кабыл алуу, эс тутум, ой жүгүртүү сыяктуу маанилүү психикалык процесстердин өнүгүүсүнө таянуу керек;

– окуу процессин баланын сабакка, окууга жана жалпысынан китепке кызыгуусу калыптанышы үчүн куруу керек.

Демек, класстан класска шар, түшүнүп окуу көндүмдөрүн өркүндөтүү жана өнүктүрүүнүн үстүнөн системалуу, максаттуу иш керек.

Окуу көндүмү төмөнкүдөй эки тараптан курулат: а) окуунун техникалык

тарабы; б) окуунун маңыздык тарабы. Окуунун техникалык тарабы төмөнкү аспекттерден турат: окуу ыкмасы, окуу темпи (ылдамдыгы), окуу ылдамдыгынын динамикасы (жогорулашы), окуунун тууралыгы.

Окуунун маңыздык тарабына: окуган чыгарманы (маалыматты) түшүнүүсү жана көркөмдүүлүгү кирет.

Эң башкысы, окуганын түшүнүү, анткени бала окууну маалымат алуу үчүн курал катары пайдаланууга үйрөнөт, бул процесс көндүм деңгээлине жетиши үчүн окуганга үйрөнүү керек, б.а. автоматизмге алып келген билгичтик.

Окумуштуулардын изилдөөлөрүнүн негизинде төмөнкү окуу билгичтиктерин бөлүп көрсөтүүгө болот:

– негизги нерсени тексттен бөлүп алуу, ал ким же эмне жөнүндө экендигин түшүнүү, татаал жана керектүү маалыматты бөлүп көрсөтүү билгичтиги;

– подтексттин маанисин түшүнүү;

– тексттик талдоо, б.а. тексттин ар кайсы бөлүктөрүн салыштыруу;

– аракеттерди өз тажрыйбасына которуу;

– текстти чечмелөө: керектүү маанини чыгаруу;

– окугандар боюнча ой жүгүртүү, өз ойлорун билдирүү;

– текстке баа берүү, автордук позицияны көрүү, чыгарманын жалпы маанайын сезүү, окугандарга болгон өз мамилесин калыптандыруу жана өз тандоосун түшүндүрүү [4, 5-б.].

Окуу билгичтиктерин жогорку деңгээлде өздөштүргөндө гана, алар окуу көндүмдөрүнө өтүүгө жөндөмдүү боло алышат.

Корутунду. Мына ошентип, окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү окутуунун сапатын жогорулатуунун фактору боюнча педагогикалык адабияттарды талдоо бизге кээ бир жалпы жыйынтыктарды чыгарууга мүмкүнчүлүк берет.

Окуучу үчүн окуу процесси – бул татаал, алгылыктуу оор процесс, анын элементтери бири-бири менен өтө эле начар байланышта болбостон, өз алдынча, өздүк кыйынчылыктарды алып келет. Окутуудагы ийгиликтин ачкычы – балада кабыл алуу, эс тутум, ой жүгүртүү жана сүйлөө сыяктуу өтө маанилүү таанып-билүү процесстеринин өнүгүүсүнөн көз каранды.

Түшүнүп (аң-сезимдүү) окуу көндүмдөрүн ийгиликтүү өздөштүрүү үчүн мугалим класста белгилүү бир иштөө режимин камсыз кылышы керек:

– окуу көнүгүүлөрү күн сайын болушу керек;

– окуу үчүн тексттерди тандап алуу кокусунан эмес, балдардын

психологиялык өзгөчөлүктөрүн жана тексттердин адабий өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен жүргүзүлүшү керек;

– туура эмес окуунун алдын алуу үчүн системалуу иш жүргүзүлүшү керек;

– окуу учурунда кетирилген каталарды оңдоонун максатка ылайыктуу системасы пайдаланышы керек;

– үн чыгарбай окууга үйрөтүү атайын уюштурулуп, бир нече кадамдарды камтышы керек: шыбырап окуу, окулуп жаткан нерсенин үнсүз артикуляциясы, «тынч окуу» (ичинен сүйлөө планында), иш жүзүндө үн чыгарбай окуу.

Адабияттар

1. Давыдов А. А., Эльконин Д. В. Генезис и развитие личности в детском возрасте // Вопросы психологии. – Москва, 2020. – №12. - С. 22-23.
2. Даль В.И. Большая российская энциклопедия [Электронная версия]. – Москва, 2016.
3. Егоров Т. Г. Психология овладения навыком чтения. – Москва, 2013. – 264 с.
4. Келгиле окуйбуз: Башталгыч класстардын окуучуларынын окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү үчүн колдонмо. – Бишкек, 2018. – 68 б.
5. Львов М.Р. Школа творческого мышления: учебное пособие. – Москва: Дидакт, 2018. – 288 с.
6. Эсенгулова М., Усупова М. Башталгыч класстардын окуу көндүмдөрүн жакшыртуу боюнча ресурстук материал. – Бишкек, 2014. – 41 б.